

Samenvatting en conclusies

Jaco Dagevos en Willem Huijnk (SCP)

S.1 Inleiding

Het project ‘Longitudinaal cohortonderzoek asielzoekers en statushouders’ (zie kader S.1) heeft als doel om de positie en de leefsituatie van statushouders te onderzoeken en veranderingen in kaart te brengen. Dit is de vierde kwantitatieve studie binnen dat project. Deze studie is verklarend van aard en richt zich primair op Syrische statushouders. Zij maken verreweg het grootste deel uit van de groep statushouders die in de afgelopen jaren in Nederland is komen wonen. De studie gaat na welke factoren van invloed zijn op veranderingen in de positie en de leefsituatie van Syrische statushouders, met een sterke focus op de rol van beleidsfactoren. Hiermee pogen we beter zicht te krijgen op cruciale factoren die een goede start faciliteren. Wat werkt (niet)?

Kader S.1 Project Longitudinaal cohortonderzoek asielzoekers en statushouders

Het project ‘Longitudinaal cohortonderzoek asielzoekers en statushouders’ heeft als doel om de positie en de leefsituatie van asielzoekers en statushouders die vanaf 2014 naar Nederland zijn gekomen in kaart te brengen en te volgen. Het is een initiatief van vier ministeries (Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Justitie en Veiligheid, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Volksgezondheid, Welzijn en Sport). Dit project maakt gebruik van surveys, kwalitatief onderzoek en registergegevens. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is gevraagd om in samenwerking met het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een survey uit te voeren onder Syrische statushouders. Het gaat om het cohort Syriërs dat tussen 1 januari 2014 en 1 juli 2016 een verblijfsvergunning asiel heeft gekregen en om hun kinderen en partners die als nareiziger of in het kader van gezinshereniging naar Nederland zijn gekomen. In 2017 is de eerste wave van de survey uitgevoerd, in 2019 de tweede. In dit kader zijn inmiddels drie kwantitatieve studies verschenen (Dagevos et al. 2018; Miltenburg et al. 2019; Dagevos et al. 2020). Deze publicatie is de vierde kwantitatieve studie. Verder wordt binnen het project kwalitatief onderzoek uitgevoerd (zie Sterckx en Fessehazion 2018; Van Liempt en Staring 2020; Vermeulen 2021). Het CBS heeft een bestand van gekoppelde registergegevens samengesteld waarmee de positie van asielzoekers en statushouders kan worden gevolgd. Hierover is inmiddels meerdere malen gepubliceerd (bv. CBS 2019, 2020). De registerbestanden bevatten gegevens van alle herkomstgroepen die in de cohortperiode als asielmigrant naar Nederland zijn gekomen. De registergegevens zijn gekoppeld aan de genoemde surveys onder Syrische statushouders.

In deze studie maken we vooral gebruik van twee surveys die in 2017 en 2019 onder dezelfde groep Syrische statushouders zijn gehouden. Dit stelt ons in staat om ook ontwikkelingen in posities en leefsituaties te analyseren. Doordat deze studie gebruikmaakt van

longitudinale gegevens en geavanceerde analysemethoden kunnen we beter dan voorheen uitspraken doen over de invloed van beleid, maar voorzichtigheid blijft geboden. Zo zijn selectie-effecten niet volledig uit te sluiten. Denk in dit verband bijvoorbeeld aan de mogelijkheid dat in de opvang vooral de gemotiveerde asielzoekers deelnemen aan taallessen. Effecten die aan beleid worden toegeschreven, zouden dan eigenlijk (voor een deel) toegeschreven dienen te worden aan verschillen in motivatie. In hoeverre dergelijke selectie-effecten in deze studie een rol spelen, valt niet te bepalen. Uitspraken over beleids-effectiviteit blijven dus omgeven met een zekere mate van onzekerheid.¹

De gebruikte gegevens hebben betrekking op de periode voor de coronacrisis. Het staat buiten kijf dat deze crisis ook de Syrische statushouders op tal van vlakken raakt, op sommige terreinen wellicht zelfs harder dan andere groepen in Nederland. In de slotbeschouwing plaatsen we onze bevindingen en aanbevelingen daarom in het licht van de coronacrisis.

Beleidsfactoren: drie vormen van beleid

We kijken in deze studie naar drie vormen van beleid waarmee statushouders tijdens hun eerste jaren in Nederland te maken krijgen. Het gaat om het opvangbeleid, het spreidingsbeleid en het inburgeringsbeleid.

Opvang in Nederland

Asielzoekers die in Nederland aankomen, worden opgevangen in de centrale ontvangstlocatie van het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). Daarna verhuizen ze naar een asielzoekerscentrum (azc). Eerder onderzoek liet zien dat langdurig verblijf in een azc en veelvuldige verhuizingen negatieve gevolgen hebben voor de positie en het welzijn van statushouders. In dit rapport gaan we na of dit ook geldt voor de statushouders in dit onderzoek. In de afgelopen jaren zijn de mogelijkheden verruimd om tijdens de opvangperiode actief te zijn, onder meer door Nederlands te leren en vrijwilligerswerk te doen. Het programma Voorbereiding op de inburgering is gericht op statushouders die nog in het azc wonen en heeft als doel hen voor te bereiden op hun inburgering na de azc-periode. Dit gebeurt gedurende veertien weken door middel van Nederlandse taallessen, persoonlijke begeleiding en het bieden van informatie over de Nederlandse samenleving en arbeidsmarkt.

Spreidingsbeleid: uitplaatsing over het land

Na het verkrijgen van de verblijfsvergunning verhuizen statushouders van het azc naar een eigen woonruimte in een gemeente. Dit gebeurt naar rato van het aantal inwoners van een gemeente (taakstelling): grotere gemeenten moeten meer statushouders huisvesten dan kleinere gemeenten. Het uitplaatsingsbeleid heeft tot gevolg dat statushouders gespreid over het land komen te wonen. In de internationale literatuur zijn er steeds meer aanwijzingen dat een dergelijke spreiding niet alleen ongelijke kansen creëert – het maakt uit waar je toevallig terecht komt –, maar ook ongunstig uitwerkt voor de sociaaleconomische

participatie van statushouders (CPB en SCP 2020). Tussen gemeenten en regio's kunnen immers verschillen bestaan in voorzieningen, beleidsinspanningen en arbeidsmarktomstandigheden. In deze studie voeren we geen stringent effectiviteitsonderzoek uit naar spreidingsbeleid, maar onderzoeken we in hoeverre er een samenhang is tussen de regio waar een statushouder is komen te wonen en zijn arbeidsmarktpositie. Dit biedt inzicht in de vraag in hoeverre de consequentie van het spreidingsbeleid – namelijk het gespreid over het land woonachtig zijn – bijdraagt aan verschillen in arbeidsmarktpositie.

Inburgeringsbeleid

Nederland kent sinds 1998 de verplichte inburgering. De wetgeving is sindsdien meerdere malen aangepast, maar een constante is de nadruk op het leren van de Nederlandse taal. Daarnaast wil het inburgeringsbeleid een bijdrage leveren aan het vergroten van de kennis van de Nederlandse maatschappij (KMM) en het versterken van de oriëntatie op de Nederlandse arbeidsmarkt (ONA). Sinds 2017 maakt ook het ondertekenen van een participatieverklaring deel uit van de inburgering. Inburgeringsplichtigen moeten binnen drie jaar aan de inburgeringsplicht voldoen. Ontheffing van de inburgeringsplicht kan om diverse redenen worden verleend, bijvoorbeeld vanwege gezondheidsproblemen of aantoonbaar geleverde inspanning om het inburgeringsexamen te behalen. Vrijstelling kan worden verkregen als de inburgeringsplichtige een Nederlands diploma heeft behaald of een Nederlandse opleiding volgt.

5.2 De hoofdstukken samengevat

Aan deze studie zijn bijdragen geleverd door het CBS, het WODC, het RIVM en het SCP. We vatten hierna voor elk hoofdstuk de belangrijkste bevindingen samen. In de analyses zijn individuele en beleidsfactoren tegelijkertijd opgenomen, zodat we een beeld krijgen van het gewicht van beide typen factoren. Op grond van de bevindingen van de bijdragen trekken we een aantal meer overkoepelende conclusies. Deze hebben betrekking op het belang van individuele en beleidsfactoren en gaan in op de onderlinge relaties tussen de hier bestudeerde thema's (gezondheid, taal en arbeidsmarktpositie). We koppelen onze bevindingen aan aandachtspunten voor het beleid, die we ook in het licht van de huidige coronacrisis plaatsen (5.3).

Hoofdstuk 2. De rol van psychische en fysieke gezondheid bij succesvol inburgeren in Nederland (RIVM)

In 2022 gaat het nieuwe inburgeringsstelsel in en krijgen gemeenten de regie over de inburgering en participatie van statushouders. Er komt dan onder andere meer ruimte voor maatwerk ten behoeve van statushouders die door fysieke en/of psychische gezondheidsproblemen beperkt zijn in hun vermogen om te leren of te werken. Gezondheid is een indicator die, in Nederland en daarbuiten, nog relatief weinig is meegenomen in onderzoek naar inburgering.

Gezondheid belangrijk voor het behalen van het inburgeringsexamen

Een goede gezondheid hangt samen met de kans op het behalen van het inburgeringsexamen. Het hebben van beperkingen in het dagelijks functioneren en contact hebben gehad met een psycholoog of psychiater blijken de duidelijkste voorspellers voor het niet behalen van het inburgeringsexamen. Dit zijn belangrijke inzichten voor het nieuwe inburgeringsstelsel, waarin zoals gezegd meer mogelijkheden gaan komen om maatwerk te bieden aan onder andere mensen met gezondheidsproblemen. Gezondheid speelt ook een rol bij het krijgen van ontheffing voor het inburgeringsexamen. Statushouders met langdurige aandoeningen en beperkingen in functioneren krijgen vaker ontheffing voor het inburgeringsexamen dan statushouders zonder deze gezondheidsproblemen. Dit geldt niet voor statushouders met een slechte ervaren of slechte psychische gezondheid.

Statushouders die voor hun psychische problemen hulp hebben gezocht, behalen het inburgeringsexamen minder vaak. Het is aannemelijk dat hulp zoeken vanwege de psychische gezondheid voor een deel samenhangt met de ervaren ernst van de klachten. De psychische gezondheid van de gehele groep statushouders hangt in deze studie minder duidelijk samen met het behalen van het inburgeringsexamen. Dat is niet in lijn met eerdere bevindingen uit de literatuur. Mogelijk kan dit verklaard worden doordat in onze studie is gevraagd naar psychische gezondheid in het algemeen en niet naar specifieke klachten. Ook zou het zo kunnen zijn dat voor een deel van de statushouders het volgen van het inburgeringstraject positief bijdraagt aan de psychische gezondheid waardoor het lukt om, ondanks de minder goede psychische gezondheid in het begin van het traject, toch het inburgeringsexamen te halen. De bevinding dat voor de groep statushouders die hulp heeft gezocht vanwege psychische ongezondheid de kans op het behalen van het inburgeringsexamen kleiner is dan voor de groep die geen hulp heeft gezocht, suggereert dat dit niet lijkt op te gaan voor statushouders die ernstige klachten ervaren.

Hoofdstuk 3. Taal met beleid. Factoren achter de taalverbetering van Syrische statushouders (SCP en Significant Public)

We analyseren de ontwikkeling in de beheersing van de Nederlandse taal van Syrische statushouders tussen 2017 en 2019. De belangstelling gaat in het bijzonder uit naar de betekenis van drie clusters van beleidsfactoren: het opvangbeleid (duur van de opvang, aantal verhuizingen, het volgen van taallessen tijdens de opvang en het doen van andere activiteiten), het inburgeringsbeleid en het participatiebeleid (actief zijn op de arbeidsmarkt of in het vrijwilligerswerk als factoren voor verbetering van de Nederlandse taalbeheersing).

Er is een samenhang tussen de verbetering van de Nederlandse taalbeheersing en het succesvol afronden van de inburgering. Het Nederlands blijft achter bij personen die ontheven worden van de inburgeringsplicht. Dit zijn zoals hiervoor is toegelicht vaak personen met gezondheidsproblemen (langdurige aandoeningen en beperkingen in functioneren) en ouderen – groepen die het inburgeringsexamen toch al minder vaak behalen. Ook een lang verblijf in het azc en veelvuldig verhuizen tussen opvanglocaties komen de taalverbetering

van Syrische statushouders niet ten goede. Deelname aan activiteiten in het azc – vooral het volgen van taallessen – dragen bij aan de verbetering van de beheersing van het Nederlands. Verder gaan participatie op de arbeidsmarkt en vrijwilligerswerk hand in hand met verbetering van de taal.

Beleidsfactoren zijn dus van belang. Maar wat de analyses ook uitwijzen, is het grote belang van individuele factoren. Tussen Syrische statushouders blijken grote verschillen te bestaan in de sprong die zij maken in de beheersing van de Nederlandse taal. Jongeren en hoger opgeleiden verbeteren hun taalbeheersing relatief snel, ook los van de invloed van beleid. Verder doet verblijfsduur ertoe. Het leren van de Nederlandse taal is tot op zekere hoogte een autonoom proces dat tijd vergt.

[Twee hoofdstukken over arbeidsmarktpositie](#)

Dit rapport bevat twee hoofdstukken over de positie op de arbeidsmarkt, met duidelijk verschillende invalshoeken. Hoofdstuk 4 is gebaseerd op registergegevens en brengt de factoren in kaart die samenhangen met de kans op werk. Daarnaast wordt beschreven in hoeverre het werkende statushouders lukt om aan het werk te blijven en – indien dat het geval is – of zij na verloop van tijd een betere arbeidspositie gaan innemen. Dit hoofdstuk gaat niet alleen over Syriërs, maar over alle statushouders die vanaf 2014 een verblijfsvergunning hebben gekregen. Hoofdstuk 5 maakt gebruik van de surveys die in 2017 en 2019 onder Syrische statushouders zijn gehouden. Er zijn analyses uitgevoerd naar arbeidsmarktparticipatie in brede zin (zowel het zoeken als het hebben van een betaalde baan) en naar een meer uitgebreide set van individuele factoren (bv. taal en gezondheid).

[Hoofdstuk 4. Arbeidsdeelname van statushouders en hun dynamiek op de arbeidsmarkt \(CBS\)](#)

[Samenhang factoren met kans op baan](#)

De arbeidsparticipatie van statushouders neemt toe naarmate zij langer in Nederland zijn. Een Eritrese of Afghaanse nationaliteit, een behaald inburgeringsexamen, een in Nederland behaald diploma en het volgen van onderwijs in Nederland hangen positief samen met de kans om na 55 maanden aan het werk te zijn. Mannen hebben vaker werk dan vrouwen. De arbeidsdeelname stijgt met de leeftijd tot 27 jaar en daalt daarna weer. Ook de ruimtelijke context speelt een rol. Hoe lager het werkloosheidspercentage in de woongemeente van statushouders, des te groter de arbeidsdeelname. Het hebben van een kind hangt negatief samen met werk; dit effect is groter voor vrouwen dan voor mannen.

We hebben geen significant effect gevonden van het laten overkomen van familie (nareizigers of gezinsherenigers). Ook de tijd dat iemand moet wachten op een verblijfsvergunning hangt niet samen met het hebben van werk. Het naturaliseren heeft daarop evenmin effect, maar in de onderzoeksperiode had slechts een kleine groep de mogelijkheid om te naturaliseren.

Veel flexibele banen en baanveranderingen

Statushouders zijn vooral werkzaam in conjunctuurgevoelige sectoren zoals de horeca, de uitzendbranche en de reiniging. Ook in tijden van economische groei (2017-2019) is de arbeidsdynamiek groot: slechts een derde van de werkende statushouders is een jaar lang elke maand aan het werk. Dit betekent onzekerheid van werk en daarmee ook inkomen. Ondanks het verlies van werk gaat een groot deel van de statushouders weer snel aan de slag bij dezelfde of een andere werkgever. Zowel het uurloon als de omvang van de baan neemt in de loop van de tijd toe.

Uurloon hoger onder Syrische en Iraanse statushouders

De arbeidsparticipatie van Syrische en Iraanse statushouders komt later op gang en ligt na 55 maanden nog steeds op een lager niveau dan die van Eritrese en Afghaanse statushouders. Wel hebben Syrische en Iraanse statushouders in hun laatste baan een hoger uurloon dan Eritrese en Afghaanse statushouders. Dit lijkt te wijzen op verschillende integratiepatronen, waarbij Syrische en Iraanse statushouders zich langer voorbereiden op hun arbeidsmarktparticipatie en dan terechtkomen in wat betere banen, terwijl bij met name Eritrese statushouders de arbeidsmarktparticipatie vooropstaat, die vaak uitzendwerk betreft met lagere uurlonen.

Hoofdstuk 5. Wat werkt? Over de invloed van beleid op de start van de arbeidsloopbaan van Syrische statushouders (SCP)

Uit eerdere onderzoeken weten we dat met een langere verblijfsduur steeds meer Syrische statushouders hun inburgering hebben afgerond en zich op de arbeidsmarkt hebben begeven (Dagevos et al. 2020). Dit laatste blijkt uit het feit dat het aandeel Syriërs met betaald werk en het aandeel dat werk wil en daarvoor beschikbaar is beide zijn toegenomen. Dit hoofdstuk richt zich op deze arbeidsmarktparticipatie in brede zin door zowel aandacht te schenken aan het hebben of vinden van betaald werk als aan de arbeidsmarktorientatie (willen, kunnen en beschikbaar zijn voor werk).

Beleid doet ertoe: korte en actieve opvangperiode, inburgering en plaatsing hangen samen met een betere arbeidsmarktpositie

Verskillende beleidsfactoren dragen bij aan een betere arbeidsmarktpositie van Syrische statushouders. Een korte en actieve opvangperiode vergroot de kans op betaald werk. Daarnaast bevordert het voldoen aan de inburgeringsplicht zowel de arbeidsmarktorientatie als de participatie op de arbeidsmarkt. Enerzijds zal de inburgering bijdragen aan de opbouw van postmigratie *human capital*, zoals het leren van Nederlands en het opdoen van kennis over de Nederlandse cultuur. Anderzijds wijst deze uitkomst op het fasekarakter van het integratieproces: na het voldoen aan de inburgeringsplicht is men toe aan de stap naar betaald werk. Het positieve effect van de inburgering is voor mannen groter dan voor vrouwen; in die zin lijkt het inburgeringsbeleid verschillen tussen mannen en vrouwen in arbeidsparticipatie te vergroten. Ook doet de omgeving waar iemand terechtkomt na

plaatsing ertoe: hoe hoger het werkloosheidspercentage in de regio, hoe minder kans statushouders hebben op werk of op georiënteerd zijn op de arbeidsmarkt.

Vrijwilligerswerk geen opstap; taalbeheersing en gezondheid wel voorwaarden voor de arbeidsmarktpositie

Tegen de verwachtingen in blijkt vrijwilligerswerk geen opstap te zijn voor betaald werk. Mogelijk komen vooral die statushouders in vrijwilligerswerk terecht voor wie de stap naar betaald werk te groot is. Zij kunnen door middel van vrijwilligerswerk participeren, maar onze bevindingen wijzen op geringe doorstroom naar betaald werk. Vrijwilligerswerk is met betrekking tot de financiële zelfredzaamheid geen volwaardig alternatief voor betaald werk. Een betere beheersing van het Nederlands leidt wel tot betaald werk en een sterkere oriëntatie op de arbeidsmarkt. Een verbeterde mentale gezondheid vergroot daarnaast de kans op de arbeidsmarktparticipatie. Dat mentale gezondheid een aandachtspunt is voor de participatie van statushouders was al bekend (De Vroome en Van Tubergen, 2010; Dagevos, 2011; Bakker et al. 2013); uit deze studie blijkt dat ook de fysieke gezondheid van betekenis is voor de arbeidsmarktpositie. Een aandachtspunt is bovendien dat zowel de arbeidsmarktparticipatie als de arbeidsmarktoriëntatie van vrouwelijke statushouders fors lager is dan van mannelijke statushouders.

Vijf jaar na de grote instroom bevindt een deel van de statushouders zich dus op de arbeidsmarkt. Voor anderen is dit door verschillende omstandigheden (bv. inburgering nog niet afgerond, nog niet goed genoeg Nederlands spreken, problemen met de mentale/fysieke gezondheid) niet of nog niet aan de orde. Ook niet in de analyses opgenomen factoren, zoals discriminatie, kunnen daarbij een rol spelen. Het is bovendien de vraag wat voor impact de coronacrisis gaat hebben op hun arbeidsmarktpositie. Gezien de veelal kwetsbare posities van statushouders op de arbeidsmarkt zijn de vooruitzichten hier niet gunstig.

Hoofdstuk 6. Een goed begin is het halve werk? De relatie tussen eerste ervaringen in Nederland en institutioneel vertrouwen en identificatie (wOdc)

Statushouders die positieve ervaringen opdoen in zowel de allereerste fase (azc-periode) als de fase daarna (inburgeringsfase) hebben later meer vertrouwen in Nederlandse instituties en identificeren zich daarnaast (iets) sterker als Nederlander. Het behalen van het inburgeringsexamen heeft een aanvullend positief effect: statushouders die dit examen behaald hebben, identificeren zich sterker als Nederlander.

Positieve ervaringen werken niet alleen door op vertrouwen in de instituties waarmee de ervaringen zijn opgedaan, maar ook in bredere zin, op vertrouwen in instituties zoals de regering, de media en de rechterlijke macht. De objectieve kenmerken van de eerste fase in Nederland, zoals de duur van de procedure, de duur van de periode in het azc en het aantal azc's waarin men verbleef, spelen voor de groep Syrische statushouders uit dit onderzoek geen rol in de latere identificatie met Nederland of het institutioneel vertrouwen.

De hoge mate van institutioneel vertrouwen onder statushouders is positief te noemen. Het zou te maken kunnen hebben met het feit dat statushouders de situatie in Syrië als

referentiekader gebruiken. De ervaringen met Nederlandse instanties steken waarschijnlijk positief af in vergelijking met de Syrische context. De statushouders zijn echter pas relatief kort in Nederland en het is nog te vroeg om te kunnen vaststellen of hun vertrouwen in Nederlandse instanties stabiel is. Hoe het institutioneel vertrouwen zich zal ontwikkelen naarmate Syriërs langer in Nederland verblijven, hun referentiekader minder bepaald zal worden door de situatie in Syrië en zij mogelijk meer te maken krijgen met discriminatie, is een vraag voor de toekomst.

5.3 Conclusies en aandachtspunten voor beleid

Belangrijkste conclusies

In deze publicatie vragen we ons af welke factoren van invloed zijn op (veranderingen in) de positie en de leefsituatie van statushouders, met een bijzondere interesse voor de invloed van beleidsfactoren. De bevindingen uit onze studie laten zien dat beleid van invloed is op de positie en de leefsituatie van statushouders.

Ten aanzien van het *opvangbeleid* wijzen de bevindingen op het belang van een korte en actieve periode in de opvang met weinig verhuizingen voor de beheersing van de Nederlandse taal en de arbeidsmarktparticipatie. Vrijwilligerswerk gedurende de opvangperiode vergroot de kans op succesvol afronden van de inburgering.

Het Nederlandse *uitplaatsingsbeleid* heeft tot gevolg dat statushouders gespreid over het land komen te wonen. Degenen die in regio's met ongunstige arbeidsmarktomstandigheden worden geplaatst, hebben minder kans op werk. Dat is vanzelfsprekend nooit de bedoeling geweest van dit beleid, maar wel de implicatie ervan.

Inburgering blijkt voor de arbeidsmarktpositie (het hebben van werk en het actief zijn op de arbeidsmarkt) een belangrijke factor te zijn. Het levert een bijdrage aan het post-migratie *human capital* en voor veel statushouders is de afronding van de inburgering het startpunt om zich op de arbeidsmarkt te begeven. Verder bevordert het afronden van de inburgering de identificatie met dit land. Personen die de inburgering hebben afgerond, hebben hun Nederlands meer verbeterd dan degenen die nog met de inburgering bezig zijn. Dat de verbetering van het Nederlands achterblijft bij degenen die worden ontheven van hun inburgeringsplicht wijst op selectiviteit in het inburgeringsbeleid. Ontheffingen komen vaak voor bij ouderen, laagopgeleiden (onder wie analfabeten) en personen met een slechte gezondheid. Zij hebben toch al meer moeite om Nederlands te leren en het ontheffingsbeleid draagt hier verder aan bij.

Niet alleen de 'objectieve' kant van het beleid is van belang, dat geldt ook voor hoe statushouders het beleid ervaren en hoe ze worden bejegend. Deze meer 'subjectieve' kant draagt bij aan institutioneel vertrouwen en de binding met Nederland. Het gaat dus niet alleen om de vormgeving van het beleid, maar ook om de wijze van uitvoering, die van invloed is op de sociaal-culturele en politieke dimensies van integratie.

Verschillen binnen de groep statushouders

Behalve op het belang van beleid wijzen de analyses op verschillen tussen (Syrische) statushouders. Voor de taalverwerving zijn het opleidingsniveau en de verblijfsduur belangrijke factoren. Daarnaast hangen gezondheid en leeftijd samen met een succesvolle inburgering, de verbetering van de Nederlandse taalbeheersing en de arbeidsmarktpositie. Ten aanzien van de arbeidsmarktpositie is sprake van duidelijke verschillen tussen mannen en vrouwen. De Syrische groep statushouders is gelaagd: ouderen, lager opgeleiden, vrouwen en ongezonde statushouders integreren minder snel en op een lager niveau. Dat zien we zowel bij de inburgering als de taalverwerving en de arbeidsmarktpositie.

Dat (Syrische) statushouders verschillen in het tempo waarin ze een bepaalde positie (inburgering, taalniveau of arbeidsmarktpositie) kunnen verwerven, is voor het beleid een belangrijk gegeven. Het betekent dat er groepen zijn die achterblijven, en het beleid zou zich in het bijzonder op die groepen kunnen richten. Dat dit in het huidige beleid niet altijd het geval is, blijkt uit onze bevinding dat vooral zwakkere groepen worden ontheven van de inburgeringsplicht, waarmee ze feitelijk zonder het bereiken van het minimale taalniveau van A2 buiten het beleid worden geplaatst. Differentiatie binnen de groep betekent gedifferentieerd beleid qua in te zetten instrumenten, timing en doelstellingen.

Overwegingen voor het beleid

Het belang van een intensief en op maatwerk gebaseerd inburgeringsbeleid

Deze publicatie wijst op het belang van inburgeringsbeleid en op het selectieve karakter ervan in de praktijk. De besproken bevindingen zijn van belang voor het nieuwe stelsel, dat in 2022 van kracht wordt. Dit stelsel gaat uit van drie routes (de B1-route, de onderwijsroute en de Z- of Zelfredzaamheidsroute) die meer recht beogen te doen aan de differentiatie in opleidingsniveau en mogelijkheden binnen de groep statushouders, zowel in termen van activiteiten als in termen van doelstellingen (personen in de Z-route hoeven bijvoorbeeld geen examen te doen). De keuze voor drie routes past dus goed bij onze onderzoeksbevindingen. In het nieuwe stelsel zal de B1-route, waarvan het de bedoeling is dat de meeste inburgeraars die gaan volgen, het leren van de Nederlandse taal combineren met (vrijwilligers) werk. Het doel is om vaker zogenoemde duale trajecten in te zetten. Onze bevindingen ondersteunen deze aanpak: participeren op de arbeidsmarkt of als vrijwilliger draagt bij aan het leren van de Nederlandse taal.

Positief is ook dat de mogelijkheid tot ontheffingen sterk wordt ingeperkt. In het nieuwe stelsel verdwijnen de ontheffingen vanwege aantoonbaar geleverde inspanningen. Ontheffingen in het huidige stelsel zorgen, zo blijkt uit ons onderzoek, voor een dubbele achterstand: personen die ontheven worden van hun inburgeringsplicht zijn vaak minder gezond en ouder – personen die toch al moeilijk de Nederlandse taal leren. In het nieuwe inburgeringsbeleid blijven deze personen onderdeel van het beleid, met hopelijk gunstige gevolgen voor hun integratie.

In het nieuwe stelsel heeft de gemeente een regierol (net als in het stelsel dat voor 2013 van kracht was). Onderdeel hiervan is dat de gemeente met iedere statushouder een brede intake houdt, die uitmondt in een persoonlijk Plan Inburgering en Participatie (PIP). In het PIP worden afspraken gemaakt over de te volgen leerroute en de aanbieder die de lessen gaat geven. Tevens is voorzien in voortgangsgesprekken. Anders dan in het huidige stelsel krijgt de statushouder dus ondersteuning bij de keuze van de taalaanbieder.

Hoge verwachtingen van het nieuwe stelsel

Het beleid heeft hoge verwachtingen van het nieuwe stelsel. Dat is de afgelopen jaren vormgegeven in samenspraak met gemeenten, uitvoeringsorganisaties, onderzoekers en maatschappelijke organisaties en treedt in 2022 in werking. Het vormt een duidelijke breuk met het huidige inburgeringsbeleid, dat al geruime tijd ter discussie staat (o.a. Algemene Rekenkamer 2017; Blom et al. 2018; ACVZ 2019). De kritiek richt zich onder meer op de sterke nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van de inburgeraar, die op een weinig transparante markt van taalaanbieders zelf de best passende taalcursus moet kiezen. In het nieuwe stelsel keert de gemeente terug als belangrijke schakel. Zij is niet alleen verantwoordelijk voor de intake en het opstellen van het PIP, maar selecteert ook de taalaanbieders die in de gemeente het inburgeringsonderwijs gaan aanbieden. Dit moet leiden tot een aanbod van kwalitatief goede taalaanbieders en een betere match tussen inburgeraar en taalaanbieder. Een meer intensieve begeleiding en de mogelijkheid tot differentiatie zouden moeten bijdragen aan een efficiënter verloop van de inburgering en een voor een groot deel van de inburgeraars hoger gerealiseerd taalniveau (B1 in plaats van A2).

Dit onderzoek ondersteunt een aantal van de inrichtingskeuzes van het nieuwe stelsel (bv. duale trajecten, betere ondersteuning door de gemeente en differentiëren van de groep inburgeraars via drie leerroutes). De effectiviteit van de nieuwe wet moet zich in de praktijk gaan bewijzen.

De inburgering van nieuwkomers is een complexe taak die de nodige uitvoeringsproblemen met zich zal meebrengen. Niet onbelangrijk in dit verband is de constatering dat de herziening van het inburgeringsbeleid ook een decentraliseringsoperatie is, die een belangrijk deel van de uitvoering van het beleid weer neerlegt bij de gemeenten. Daarvoor zijn met betrekking tot het inburgeringsbeleid goede redenen, maar ervaringen met andere decentraliseringsoperaties (Wmo, Jeugdwet en Participatiewet) van de afgelopen jaren stemmen in dit verband niet optimistisch (Kromhout et al. 2020). In beginsel biedt het nieuwe inburgeringsstelsel (vanwege brede intake, het PIP en de voortgangsgesprekken) de nodige mogelijkheden om aandacht te besteden aan de knelpunten waarmee statushouders te maken hebben, waaronder (psychische) gezondheidsproblemen. Tegelijkertijd stelt het hoge eisen aan de uitvoering door de gemeente (KIS 2019). Het signaleren van (psychische) gezondheidsproblemen en het zo nodig adequaat verwijzen vergen de nodige expertise en de mogelijkheid om door te verwijzen naar geschikte voorzieningen, zoals de ggz-zorg (waarvoor in veel gemeenten lange wachttijden aan de orde zijn). In de afgelopen jaren zijn diverse initiatieven genomen om duale trajecten vorm te geven, maar die stuiten

vaak op financiële en organisatorische problemen (Oostveen et al. 2018). De doelstelling om voor het grootste deel van de inburgeringsplichtigen de lat te leggen op B1-niveau is met het oog op de participatie in de samenleving en op de arbeidsmarkt te begrijpen, maar dat het overgrote deel van de huidige inburgeraars inburgert op A2-niveau (Boot et al. 2020) is een niet mis te verstaan signaal dat het B1-niveau binnen drie jaar voor veel nieuwkomers niet haalbaar is. Deze voorbeelden wijzen op de complexe opgaven voor het inburgeringsbeleid. De inrichtingskeuzen van het nieuwe stelsel zijn beter doordacht dan die van het huidige stelsel, maar het effect van het nieuwe beleid staat of valt met de wijze van uitvoering.

Opvangbeleid: kort en zinvol

Hoe korter de procedure en hoe zinvoller de tijdsbesteding, des te beter de beheersing van het Nederlands en des te gunstiger de arbeidsmarktpositie, zo blijkt uit ons onderzoek. Opvangbeleid is, gegeven deze uitkomsten, te beschouwen als een vorm van integratiebeleid. Dit onderzoek ondersteunt dus het beleid van de laatste jaren dat de mogelijkheden heeft vergroot om gedurende de opvangperiode activiteiten te ontplooiën. Een voorbeeld van dergelijk beleid is de zogenoemde ‘Voorbereiding op inburgering’ (ook wel Voorinburgering genoemd), die statushouders al in de opvang de mogelijkheid biedt om lessen te volgen om de taalbeheersing te verbeteren en kennis op te doen over de Nederlandse samenleving en arbeidsmarkt. Een evaluatie van de Voorinburgering laat zien dat dit programma naar inschatting van de betrokkenen bijdraagt aan de taalverwerving, maar dat er nog wel diverse verbeteringen mogelijk zijn (Blom et al. 2018; Bakker et al. 2020). De taalwinst is vaak beperkt en ligt nogal eens onder het gewenste streefniveau (A1min). Ook doorlopen niet alle deelnemers het gehele programma. De doelstelling om met de Voorinburgering een zogenoemde doorlopende leerlijn naar de reguliere inburgering te creëren, wordt vaak niet behaald.

Verder blijkt uit dit onderzoek het belang van een beperking van de duur van de asielprocedure en de periode tot uitplaatsing. In de afgelopen jaren is de periode in de opvang fors toegenomen als gevolg van achterstanden bij de IND en de krapte op de gemeentelijke woningmarkten. Dit is een complex probleem waarvoor geen eenvoudige oplossingen bestaan. Om de nadelige gevolgen van het oplopen van de verblijfsduur in de opvang voor de verdere integratie te beperken, zou al tijdens de opvangperiode zo veel mogelijk moeten worden ingezet op participatie door het bieden van professionele taallessen en ruime participatiemogelijkheden in en buiten de azc's. Door bovendien in te zetten op meer kleinschalige opvang dicht bij de omringende samenleving wordt het voor bewoners mogelijk om minder geïsoleerd te leven en contact te maken met de Nederlandse samenleving. Bovendien maakt dit het voor gemeenten mogelijk om al in de opvang te starten met inburgering onder de nieuwe wet.

Uitplaatsingsbeleid

Het Nederlandse uitplaatsingsbeleid leidt tot een spreiding van statushouders over het land. De achterliggende gedachte is dat hierdoor segregatie wordt tegengegaan en dat de

lusten en lasten van de integratie van statushouders naar rato van het inwonertal tussen gemeenten worden verdeeld. Spreiding leidt echter, zo blijkt uit dit onderzoek, tot ongelijke uitkomsten op de arbeidsmarkt. In navolging van gericht plaatsingsbeleid in het buitenland is in Nederland het programma ‘Screening en matching’ ontwikkeld, dat bedoeld is om een betere match te maken tussen de opleiding en werkervaring van de statushouder en de regio waar hij komt te wonen. Uit evaluatieonderzoek van de pilot ‘Kansrijke koppeling’ blijkt dat er nog tal van knelpunten bestaan in de uitvoering van deze pilot (Sax et al. 2019). Adviezen om statushouders vanwege hun kennis en ervaring te plaatsen in een bepaalde regio, resulteren niet altijd in feitelijke vestiging die die regio. Ook ontbreekt het functionarissen vaak aan de benodigde arbeidsmarktinformatie om tot een adequaat regioadvies te komen. Het verdient dan ook aanbeveling om na te gaan hoe de uitvoering van het beleid verbeterd kan worden. Voorts zou een verkenning van werkwijzen en ervaringen in het buitenland kunnen bijdragen aan het verwerven van het inzicht dat nodig is om bij de uitplaatsing een betere match tussen kenmerken van de statushouder en die van de regio te realiseren. Daarbij kunnen algoritmes en *big data* mogelijk behulpzaam zijn (Gerritsen et al. 2018; CPB en SCP 2020). Bij een verkenning van de mogelijkheden om het uitplaatsingsbeleid aan te passen, is het belangrijk om rekening te houden met het draagvlak onder de bevolking. Nu worden statushouders evenredig over het land verdeeld op grond van het inwonertal van de gemeente; van die regel afwijken zou kunnen leiden tot hogere aantallen statushouders in bepaalde gebieden en kwalitatieve verschillen in de samenstelling van groepen (bv. regionale verschillen in kansrijke en kansarme statushouders).

Meer statushouders een Nederlands diploma

Een Nederlands diploma is van groot belang voor de arbeidsmarktpositie. Voor statushouders bestaan diverse belemmeringen om in te stromen in Nederlandse onderwijsinstellingen. Die hebben onder meer betrekking op de erkenning van buitenlandse diploma’s en de taaleisen van onderwijsinstellingen en op de mogelijkheden die gemeenten bieden om met een uitkering te studeren. Het beleid op het terrein van onderwijs en statushouders is versnipperd. Sommige onderwijsinstellingen bieden bijvoorbeeld een oriëntatiejaar voor statushouders, waarin taal en het volgen van onderwijs worden gecombineerd, maar dit is geen algemeen beleid. Gemeenten verschillen in hun beleid ten aanzien van studeren met een uitkering. Gunstig is dat in het nieuwe inburgeringsbeleid een aparte onderwijsroute is onderscheiden om de toegang tot het Nederlandse onderwijsstelsel te faciliteren.

Gezondheidsbeleid

Gezondheid speelt een rol bij de inburgering. Aandacht voor gezondheid van statushouders zou dus positief kunnen bijdragen aan het succesvol doorlopen van het inburgeringstraject. Een korte asielprocedure en een beperkte duur in de opvang door onder meer het beperken van het aantal verhuizingen en snelle huisvesting en gezinshereniging verminderen de gezondheidsrisico’s. Verder zouden bijvoorbeeld vermijdbare

gezondheidsproblemen zo veel mogelijk voorkomen kunnen worden door vroegtijdige signalering, gerichte preventie en faciliteren van een goede toegankelijkheid van de zorg. Specifieke aandacht voor gezondheid gedurende het inburgeringstraject zou kunnen voorkomen dat statushouders vanwege hun gezondheidsproblemen het inburgeringsexamen niet (tijdig) behalen of inburgeren op een lager niveau dan past bij hun capaciteiten. Mede doordat in het huidige inburgeringsstelsel de gemeente geen duidelijke rol heeft, ontbreekt een duidelijke partij die de impact van gezondheidsproblemen voor het verloop van het inburgeringstraject zou kunnen signaleren. Gelet op de duidelijke samenhang tussen fysieke gezondheid en inburgering verdient de groep statushouders met chronische aandoeningen en beperkingen in het dagelijks leven specifieke beleidsaandacht, aangezien deze een hoger risico loopt op het niet behalen van het inburgeringsexamen. Ook de groep statushouders met een minder goede psychische gezondheid die hiervoor professionele hulp ontvangen is een belangrijke aandachtsgroep. De ruime inzet en financiering van professionele tolken is een van de manieren om te voorkomen dat taalproblemen de toegang en daadwerkelijke zorgverlening voor statushouders bemoeilijken. De nieuwe inburgeringswet, we zezen hier al op, biedt de mogelijkheid om statushouders met fysieke en/of psychische gezondheidsproblemen door middel van maatwerk te begeleiden bij het zo goed mogelijk doorlopen van het inburgeringstraject.

Uitvoering: het belang van bejegening en ervaren rechtvaardigheid

Een belangrijke bevinding van deze studie betreft de betekenis van ervaringen van statushouders met de uitvoering van het beleid. Juist in de eerste fase van hun leven in Nederland zijn zaken als bejegening, rechtvaardigheid en zich welkom voelen van belang voor de zachtere kanten van integratie. Die zijn uiteindelijk weer van belang voor de structurele integratie, waarop het beleid zich meer richt. Over het algemeen blijken Syrische statushouders tevreden te zijn met de werkwijze en bejegening door instellingen, maar dat geldt niet voor iedereen. Uit kwalitatief onderzoek weten we dat vooroordelen en onbegrip ook voorkomen in de interactie tussen beleid en statushouder (Damen et al. 2019; Van Liempt en Staring 2020; Sterckx en Fessehazion 2018). Het gaat in essentie om de kwaliteit van de dienstverlening, waarbij zo veel mogelijk misverstanden als gevolg van communicatieproblemen en het ontbreken van kennis over de (culturele) achtergrond van de statushouder zouden moeten worden voorkomen. Het belang van beleid ligt niet alleen in het ontwerp en de keuze van doelstellingen, maar ook in de wijze van uitvoering en in de bejegening door en de kwaliteit van medewerkers.

Draagvlak voor beleid: wisselwerking tussen positie statushouder en ontvangende samenleving

De bevindingen van dit onderzoek ondersteunen voor verschillende thema's het belang van beleid voor de positie van statushouders. Omdat in dit rapport het perspectief van de statushouder centraal staat, hebben we weinig aandacht besteed aan het belang van draagvlak onder de bevolking voor dergelijk beleid. Dit draagvlak is echter allerm minst onbelangrijk, omdat mag worden aangenomen dat het van invloed is op zowel de vorm-

geving als de continuïteit en de werking van het beleid. Het is niet makkelijk om een duidelijk beeld van het draagvlak te geven, laat staan van de invloed ervan.

Binnen de bevolking is er ruime steun voor de opvang van ‘echte’ vluchtelingen. Tegelijkertijd zijn er ook zorgen over de opvang en de integratie van statushouders (Den Ridder et al. 2016; Mensink en Miltenburg 2018). In Nederland blijkt er een brede middengroep te bestaan die dergelijke zorgen en een ruimhartige houding ten aanzien van toelating en integratie met elkaar combineert. Toen rond 2015 veel vluchtelingen naar Nederland kwamen, werd duidelijk dat sommige Nederlanders het onterecht vinden dat er veel voorzieningen voor vluchtelingen bestaan en dat zij zich zorgen maken over de druk op de woningmarkt, de zorg en andere voorzieningen. Twee op de vijf Nederlanders dacht in 2016 dat op zijn minst de helft van alle vluchtelingen misbruik maakt van uitkeringen (Den Ridder et al. 2016). Onder een deel van de Nederlandse bevolking is het draagvlak voor een uitzonderingspositie van statushouders beperkt. Zij voelen zich in de steek gelaten, ervaren dat zij niet krijgen wat hun is beloofd en verwijzen hierbij soms expliciet naar migrantengroepen: ze ervaren dat immigranten meer hulp ontvangen (Den Ridder et al. 2019). De toegenomen verscheidenheid naar herkomst, mede als gevolg van de instroom van vluchtelingen, kan op lokaal niveau de samenhang onder druk zetten (WRR 2020). Door beleidsmatig het samenleven tussen verschillende groepen te faciliteren, kan het wederzijdse begrip en daarmee mogelijk ook het draagvlak voor specifiek beleid voor statushouders worden vergroot.

Beleid voor statushouders (of breder: migranten) ligt dus al snel onder een vergrootglas en met name beleid dat tot voordeel van statushouders leidt, kan op kritiek rekenen. In dat licht is de politieke eensgezindheid over het nieuwe inburgeringsbeleid opvallend groot te noemen. Niet minder dan 145 van de 150 Kamerleden stemden voor (alleen Denk en Forum voor Democratie stemden tegen). Ook maatschappelijke organisaties als Vluchtelingenwerk steunen de nieuwe inburgeringswet. Er bestaat een breed gedeelde overtuiging dat de huidige wet niet functioneert en vervangen moet worden door een nieuwe, beter werkende wet. Ook uit de verkiezingsprogramma's blijkt veel steun voor het inburgeringsbeleid. Veel partijen staan nadrukkelijk stil bij het belang van het vergroten van de arbeidsparticipatie van statushouders (Van Noije et al. 2021). Het politieke draagvlak voor het stimuleren van de participatie van nieuwkomers strekt zich ook uit tot de periode in de opvang, waar in de afgelopen jaren de mogelijkheden al zijn verruimd om de taal te leren en vrijwilligerswerk te doen. Met betrekking tot het te voeren asielbeleid zijn de verschillen tussen de politieke partijen groter. De nieuwe inburgeringswet beoogt dat gemeenten al starten met de brede intake in de opvang. Het participatiebeleid wordt daardoor zo veel mogelijk naar voren gehaald. Tot enkele jaren geleden waren beleidsvoorstellen om in de opvang de mogelijkheden tot participatie te vergroten onderwerp van hevig debat. Dergelijk beleid zou tot verkeerde verwachtingen leiden bij asielzoekers en een aanzuigende werking hebben. Deze argumenten zijn op de achtergrond geraakt, waarmee het inburgeringsbeleid de afgelopen jaren in rustiger politiek vaarwater is beland, waarbij praktische argumenten de overhand hebben gekregen. Dit lijkt gunstig te zijn voor de

werking van het nieuwe beleid, zonder dat dit betekent dat er geen budgettaire en uitvoeringskwesties meer (zullen) zijn of dat het draagvlak voor op statushouders gericht beleid bij de bevolking sterk is toegenomen.

De coronacrisis

Wat de gevolgen van de coronapandemie zullen zijn op de langere termijn is nog ongewis. Tegelijkertijd weten we dat de Syrische statushouders op verschillende domeinen een kwetsbare positie innemen, en daardoor waarschijnlijk sterker geraakt worden door de crisis (vgl. Dagevos en Miltenburg 2020). Hun arbeidsmarktpositie is veelal fragiel. De meeste Syrische statushouders die werken, doen dit in banen die flexibel van aard zijn – het type banen dat in tijden van economische neergang doorgaans niet wordt gecontinueerd (zie Muns et al. 2020; Adema et al. 2020). Een verhoogde uitstroom van werk naar bijstand is reëel en de kansen op het vinden van een nieuwe baan zullen naar verwachting sterk afnemen. Ook wordt het leren van de Nederlandse taal belemmerd, bijvoorbeeld omdat taalscholen gesloten zijn, online taalvoorzieningen niet worden aangeboden en er minder mogelijkheden zijn om sociale contacten met Nederlandssprekenden op te bouwen of te onderhouden. Syrische statushouders zijn bovendien kwetsbaar vanwege hun ongunstige psychische gezondheid. Gedwongen thuiszitten en onzekerheid over de leefsituatie in Nederland komen daar nu als extra risicofactoren voor de psychische gezondheid bij (Pharos 2020). Alle Nederlanders maken vanwege de coronacrisis een moeilijke tijd door, maar dat geldt waarschijnlijk eens te meer voor statushouders die dreigen in een isolement terecht te komen juist nu zij bezig zijn met hun eerste stappen richting een nieuw bestaan.

Noot

- 1 Er zijn diverse manieren om evaluatieonderzoek te verrichten, maar strikt genomen zijn alleen experimentele onderzoeksopzetten (random toewijzing, een experimentele en een controlegroep die duidelijk van elkaar verschillen in blootstelling aan een bepaalde interventie) geschikt om iets te zeggen over de effectiviteit van beleid. In de praktijk zijn dergelijke opzetten hoogst zelden mogelijk. Dat geldt ook bij onderzoek naar de positieverwerving van statushouders in Nederland.

Literatuur

- acvz (2019). *Marktwerving in het inburgeringsonderwijs en de verantwoordelijkheid van de overheid*. Den Haag: Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.
- Adema, Y., W. van den Berge en A. Zulkarnain (2020). *Langdurige effecten van de coronacrisis voor de arbeidsmarkt*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Algemene Rekenkamer (2017). *Inburgering. Eerste resultaten van de Wet inburgering 2013*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Bakker, L., J. Dagevos en G. Engbersen (2013). The importance of resources and security in the socio-economic integration of refugees. A study on the impact of length of stay in asylum accommodation and residence status on socio-economic integration for the four largest refugee groups in the Netherlands. In: *Journal of International Migration and Integration*, jg. 15, nr. 1, p. 431-448.
- Bakker, L., M. Zwanepol, G. van der Maas-Vos, I. Kalisvaart en M. Blom (2020). *Evaluatie programma voorbereiding op de inburgering*. Utrecht: Significant Public.

- Blom, M., L. Bakker, M. Goedvolk, G. van der Maas-Vos en W. Plaggenhoef (2018). *Inburgering: systeemwereld versus leefwereld. Evaluatie Wet inburgering 2013*. Barneveld: Significant Public.
- Boot, N., E. Miltenburg en J. Dagevos (2020). Inburgering. In: J. Dagevos, E. Miltenburg, M. de Mooij, D. Schans, E. Uiters en A. Wijga (red.), *Syrische statushouders op weg in Nederland. De ontwikkeling van hun positie en leefsituatie* (p. 32-41). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd 10 maart 2021 via <https://digitaal.scp.nl/syrische-statushouders-op-weg-in-nederland/>.
- CBS (2019). *Asiel en integratie 2019. Cohortonderzoek asielzoekers en statushouders*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2020). *Asiel en migratie 2020. Cohortonderzoek asielzoekers en statushouders*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CPB en SCP (2020). *Kansrijk integratiebeleid*. Den Haag: Centraal Planbureau en Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. (2011). Positie op de arbeidsmarkt. In: E. Dourleijn en J. Dagevos (red.), *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (p. 108-125). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. en E. Miltenburg (2020). Werk en werkloosheid. In: *Syrische statushouders op weg in Nederland. De ontwikkeling van hun positie en leefsituatie* (p. 88-103). Geraadpleegd op 1 december 2020 via <https://digitaal.scp.nl/syrische-statushouders-op-weg-in-nederland/werk-en-werkloosheid>.
- Dagevos, J., W. Huijnk, M. Maliepaard en E. Miltenburg (2018). *Syriërs in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J., E. Miltenburg, M. de Mooij, D. Schans, E. Uiters en A. Wijga (2020). *Syrische statushouders op weg in Nederland. De ontwikkeling van hun positie en leefsituatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd 10 maart 2021 via <https://digitaal.scp.nl/syrische-statushouders-op-weg-in-nederland/>.
- Damen, R., M. van der Linden en J. Dagevos (2019). *Een stroef begin. Vroege integratie en eerste ervaringen met het SNTR-programma en gemeentelijk beleid*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Gerritsen, S., M. Kattenburg en W. Vermeulen (2018). *Regionale plaatsing vergunninghouders en kans op werk*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- KIS (2019). *Nieuw inburgeringsstelsel moet gezondheidsproblemen eerder signaleren*. Geraadpleegd 10 maart 2021 via <https://www.kis.nl/artikel/nieuw-inburgeringsstelsel-moet-gezondheidsproblemen-eerder-signaleren>.
- Kromhout, M., P. van Echtelt en P. Feijten (2020). *Sociaal domein op koers? Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Liempt, I. van en R. Staring (2020). *Nederland papierenland. Syrische statushouders en hun ervaringen met participatiebeleid in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Mensink, W. en E. Miltenburg (2018). Eerder ambivalentie dan polarisatie over het vluchtelingenvraagstuk. In: J. Dagevos, A. Odé, P. Beckers en K. de Vries (red.), *Nieuwe wegen voor vluchtelingen in Nederland. Over opvang, integratie en beleid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Miltenburg, E., J. Dagevos en W. Huijnk (2019). *Opnieuw beginnen. Achtergronden van positieverschillen tussen Syrische statushouders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Muns, S., M. Olsthoorn, L. Kuyper en J.D. Vlasblom (2020). *Kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Beleids-signalement maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Noije, L. van, D. Verbeek-Oudijk en J. de Haan (2021). *Kwesties voor het kiezen 2021. Analyse van vijf urgente maatschappelijke vraagstukken voor de komende kabinetsperiode*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Oostveen, A., A. Odé en A. Mack (2018). *Duale trajecten taal en werk. Inventarisatie van duale trajecten voor statushouders*. Amsterdam: Regioplan.
- Pharos (2020). *Oog voor diversiteit ten tijde van de corona-crisis. Handreiking psychosociale ondersteuning aan migranten, vluchtelingen en asielzoekers tijdens de corona-pandemie*. Utrecht: Pharos.
- Ridder, J. den, W. Mensink en P. Dekker (2016). *Burgerperspectieven 2016 | 2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Ridder, J. den, E. Miltenburg, W. Huijnk en S. van Rijnberk (2019). *Burgerperspectieven 2019 | 4*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Sax, M., G. Walz en M. Engelen (2019). *De mens centraal? Onderzoek naar de kansrijke koppeling*. Leiden: De Beleidsonderzoekers.
- Sterckx, L. en M. Fessehazion (2018). *Eritrese statushouders in Nederland. Een kwalitatief onderzoek over de vlucht en hun leven in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vermeulen, F. (2021). *Open armen en dichte deuren. Percepties van Syrische en Eritrese statushouders over hun sociaal-culturele positie in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vroome, T. de en F. van Tubergen (2010). The employment experience of refugees in the Netherlands. In: *International Migration Review*, jg. 44, nr. 2, p. 376-403.
- WRR (2020). *Samenleven in verscheidenheid. Beleid voor migratiesamenleving*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.